

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 94(477)"19"

Олександр Жуковський,

Київський національний лінгвістичний університет

РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ БІБЛІОТЕКИ У РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У 20-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Стаття присвячена проблемі виникнення Центральної польської бібліотеки, її розвитку та значенню для польської культури взагалі. Автор на базі архівних джерел робить спробу визначити її місце та здобутки в системі польських культурно-освітніх установ Правобережжя у 20-х рр. ХХ ст.

Політика українізації у 20-х роках ХХ ст., започаткована більшовицькою партією, сприяла задоволенню національно-культурних потреб національних меншин України.

Проблема розвитку польської національної культури та її складових на території України знайшла певне висвітлення в історичній літературі. В той же час залишаються невисвітленими діяльність Центральної польської державної бібліотеки у м. Києві та її значення для польської культурної спадщини в Україні. Автор статті вперше робить спробу дослідити ці питання.

У процесі становлення та організації радянської держави керівні органи значну увагу приділяли народній освіті, зокрема бібліотекам, яким відводилася важлива роль у впровадженні нової ідеології. У структурі народного комісаріату освіти (НКО) був створений клубно-бібліотечний відділ української політичної освіти (УПО), перед яким звітувалися як українські бібліотеки, так і бібліотеки національних меншин.

Утворення бібліотек для потреб польського населення розпочалося на початку 20-х рр. ХХ ст. Їх динаміка представлена у табл. 1 [1].

Табл. 1.

Мережа польських бібліотек на Україні з 1920 по 1923 роки

	Київська губ.				Подільська губ.				Волинська губ.			
	20 р.	21 р.	22 р.	23 р.	20 р.	21 р.	22 р.	23 р.	20 р.	21 р.	22 р.	23 р.
Бібліотек	8	8	8	8	2	2	2	2	-	-	-	-

Отже, польські бібліотеки були організовані після революції, але протягом чотирьох років ніякої динаміки зростання не спостерігалось. Причому бачимо досить малий показник у Подільській губернії та взагалі повну відсутність польських бібліотек у Волинській. Хоча, за іншим джерелом, все-таки була одна на 1922 рік – у місті Житомирі, яка обслуговувала 514 осіб [2].

Іншим кроком у справі бібліотечного обслуговування різних етносів Правобережної України стала організація спеціальних відділів національних меншин при українських бібліотеках. Це констатувалося у постанові ВУЦВК від 22 листопада 1922 року "Про введення в дію Кодексу законів про народну освіту".

Зокрема, в ній йшла мова про те, що "центральні, районні і волосні бібліотеки мають у своєму складі відповідно до складу населення – відділи для обслуговування національних меншин" [3:179]. Процес створення польських бібліотек не був регламентований центром, а був повністю залежний від місцевого керівництва. У зв'язку з цим їх організація була хаотичною і не підкорялась якійсь плановості. Тому радянське керівництво прагнуло змінити такий стан справ у польській бібліотечній роботі і видало в 1924 році циркуляр до всіх польських відділів національних меншин. У ньому пропонувалося "провести через нацсекції наркомпросу облік існуючих національних бібліотек у клубах, лікпунктах, сільбудах та інших". Також передбачалося розробити план дій щодо розповсюдження книжок для потреб інонаціонального населення України, створення спеціалізованих кіосків для національних меншин при бібліотеках та виокремлення спеціальних полиць у книжкових магазинах [4].

Важливою подією для польської національної меншини, безумовно, стало утворення у 1925 році у місті Києві Центральної польської державної бібліотеки [5]. Проте, за іншими даними, вона була утворена наприкінці 1924 року [6]. Отже, головні її цілі були вже закладені у самій назві: вона повинна була стати своєрідним освітнім центром для численного польського населення не тільки Києва, але і всього Правобережжя.

При заснуванні Центральної польської державної бібліотеки її фонд складав близько 20 тисяч примірників. Як змінювався цей показник, наочно відображає табл.2, яка складена за матеріалами архіву [7].

Табл. 2.

Динаміка поповнення бібліотечного фонду

К-сть примірників у бібліотеці	1925	1926	1927
	20 000	26 161	29 539

Згідно з даними табл.2 ми бачимо, що за рік свого існування фонд бібліотеки зріс більше, ніж на 6000 примірників, а протягом наступного – ще на 3378 примірників. Ці дані засвідчують, окрім зростання кількісних показників, значний розвиток бібліотеки та закріплення своїх позицій у справі задоволення культурно-освітніх потреб польського населення Правобережжя. Це було відзначено і в звіті польської бібліотеки.

При розгляді цього звіту клубно-бібліотечним відділом НКО було відзначено деякі недоречності у роботі польської бібліотеки. Однією з них було те, що за 1926-27 звітний рік із 3378 придбаних примірників більше 1000 були російською та українською мовами. Наголошувалося, що це явище є "ненормальним", а тому потрібно звернути більше уваги на придбання літератури польською мовою [8]. Існував інший шлях поповнення книжкових фондів Центральної польської бібліотеки: її працівники їздили по Україні з певними повноваженнями на відбирання для бібліотеки польських книжок. Паралельно з цим вони проводили інструктаж польвідділів окружних бібліотек. Так, на 1928-29 рік було заплановано п'ять службових відряджень до деяких округів України: Київського, Уманського, Бердичівського, Житомирського, Шепетівського, Кам'янець-Подільського, Вінницького, Проскурівського. Тривалість їх складала близько півтора місяця [9].

Таким чином, Центральна польська бібліотека була своєрідним методично-організаційним центром. Крім надавання відчутної допомоги вже існуючим польвідділам при окружних бібліотеках, вона допомагала при створенні нових польвідділів у Бердичівському, Уманському, Білоцерківському та інших округах [10].

На 1927 рік, крім зазначених вище польських відділів при окружних бібліотеках, вони були ще при Коростенській, Волинській, Могилівській, Кам'янець-Подільській окружних бібліотеках. Найбільш точну інформацію про польвідділи окружних бібліотек мала саме Центральна польська державна бібліотека, оскільки вона у своїх звітах інформувала про це центральне керівництво та давала поради щодо необхідності створення нових польвідділів, як при Проскурівській, Шепетівській, Вінницькій окружних бібліотеках [11].

Протягом 1927 року було здійснено декілька спроб встановити постійний зв'язок із окружними бібліотеками, де ще не була налагоджена польська бібліотечна робота. Проте окружні бібліотеки та інспектури польської народної освіти, за невеликим винятком, взагалі не реагували на запропоновану допомогу від Центральної польської бібліотеки у справі бібліотечного обслуговування польського населення [12].

Окремо потрібно відзначити польвідділ Кам'янець-Подільської окружної бібліотеки. Він був за своїм змістом та наповненням досить цінним та об'ємним і складав 10 тис. томів. Зокрема, Центральна польська бібліоте-

ка просила надіслати примірник польської бібліографії, але отримала лист від 6 грудня 1927 року з відмовою. Причини були такими: "1) В нашій бібліотеці є лише один примірник польської бібліографії; 3) Зазначена бібліографія досить цінна і рідкісна; 5) Обізнаність вашої бібліотеки з наявністю цієї бібліографії в нашій бібліотеці, тому що на чолі Київської бібліотеки стоїть колишній завідувач Кам'янецької бібліотеки, є досить слабка підстава для вимог цієї бібліографії". Зрозуміло, що різкі нотки у відповіді досить легко пояснити, бо всім відомо, як дуже легко вилучалися цілі фонди з бібліотек, а дирекція окружної бібліотеки у Кам'янці прагнула не допустити відтоку книг до центру [13].

Центральна польська державна бібліотека прагнула розширити географію своєї роботи шляхом організації мандрівних (пересувних) бібліотек, оскільки в далеких польських селах відчувався значний брак польської книжки. Так, у 1925 році була організована зразкова польська мандрівна бібліотека та було розпочато комплектування другої. Вона складалась із 170 назв і була розділена за відділами. Всі книги знаходились у спеціальній шафі оригінальної конструкції, яка була гордістю і своєрідним ноу-хау працівників Центральної польської бібліотеки. В ній також містилися " три вітрини-щити для виставки книг (50% примірників можуть бути виставлені на них), інвентарний каталог, настінні художньо виконані каталоги, абонементна книга...". Ця мандрівна бібліотека була відправлена у Довбишанський (пізніше перейменований Мархлевським) польський район, у село Покостівку [14].

Колектив Центральної польської бібліотеки складався з семи осіб: завідувача, інструктора, чотирьох бібліотекарів та одного некваліфікованого працівника. У 1927 році колектив мав такий склад:

1. Залевський І.А. – завідувач (працював з 1925 року).
2. Рутенчик О.А. – інструктор (з 1925 року).
3. Свуржевська С.Й. – бібліотекар (з 1924 року)
4. Свьонтек М.Л. – бібліотекар (з 1925 року).
5. Кржижанівська Г.Л. – бібліотекар (з 1927 року).
6. Брудко Ч.М. – бібліотекар (з 1925 року).
7. Квасневська А.С. – некваліфікований працівник (з 1926 року) [15].

Центральна польська державна бібліотека обслуговувала 1012 читачів та 500 колективних абонентів у місті Києві. Зокрема, 52% їх складали учні. Це пояснюється тим, що польські школи (семирічка, мехпрофшкола, педагогічний технікум, драмстудія) містилися у тому ж приміщенні, що і бібліотека [16]. Вона розмістилася у трьох кімнатах польського педагогічного технікуму. Ще в січні 1926 року його керівництво зверталось до центрпольшюро при НКО про відселення Центральної польської держав-

ної бібліотеки у зв'язку із збільшенням кількості студентів і, відповідно, браку приміщень для навчання [17].

Широкої популярності набули її фонди серед наукових працівників із Всеукраїнської Академії Наук та вчених з інших міст не тільки України, а й Білорусії: Житомира, Ніжина, Вінниці, Мінська і т.д. [18]. В основному їх цікавили історичні мемуари [19].

Підтвердженням відданості працівників бібліотеки своїй роботі є про-роблена ними велика робота з упорядкування польської бібліографії в СРСР за 10 років, яка була присвячена десятій річниці революції. Цьому передувала значна підготовча робота, оскільки потрібно було збирати і зберігати у бібліотеці цілу низку брошур, відозв, листівок польською мо-вою, виданих протягом 1917-1927 років, а приміщень, як зазначалося ви-ще, не вистачало. Зокрема, працівники відзначали, що "нам пощастило описати майже все, що було видано". Також планувалося у 1928 році всі матеріали відбити на склографі, але перед цим 7 листопада бібліотекою була відкрита виставка польського друкованого слова [20].

У 1928 році польською бібліотекою видається вся польська бібліогра-фія окремою брошурою, яка мала назву "Бібліографія польської та радян-ської літератури, виданої в СРСР за X років радвлади". Надалі Централь-на польська бібліотека планувала раз на три місяці видавати на склографі "Бібліотечний бюлетень", який фіксував би всю інформацію про друкова-ні матеріали польською мовою. До клубно-бібліотечного відділу УПО згідно з цими планами 4 травня 1928 року надсилається відповідне про-хання про дозвіл на видавництво бюлетня. Також планувалося, щоб усі книги та брошури були анотованими. Цікаво, що бібліотека бралася від-стежувати матеріали (книги, журнали, деякі статті), які стосувалися Польщі та польсько-українських стосунків не тільки польською, а й укра-їнською та російською мовами [21].

Велика увага керівними органами приділялася польській бібліотеці, оскільки вони розуміли, що за останні декілька років бібліотека стала своєрідним польським культурним центром. У зв'язку з цим потрібно бу-ло взяти під контроль її роботу, проте це робилося так, щоб не було зви-нувачень в обмеженні національно-культурних потреб польського насе-лення. Тому клубно-бібліотечний відділ НКО запропонував організувати при бібліотеці Бібліотечну Рад у складі польінспектора (окружний відділ народної освіти) – голова, директора польської державної бібліотеки – заступник голови, представника польбюро ОПК, представників професій-них організацій та товаришів Кржижанівського, Шмідта, Чернецького, Зеленка. Їй відводилися такі функції: "розгляд оперативного плану ком-

плектування і правил книгокористування, керівництво роботою аспірантів, а також вирішення питань наукового та методичного характеру" [22].

Це питання вирішується позитивно і згідно з циркуляром НКО від 1 серпня 1927 року при польській бібліотеці було утворено Бібліотечну Раду. Проте ця справа далі не пішла, оскільки у голови Ради не вистачало на неї часу. Про це її голова – окружний інспектор Снадзький - відзначив у своєму проханні про звільнення його з посади голови Бібліотечної Ради при Центральній польській державній бібліотеці та запропонував на це місце Кржижанівського [23].

На 21 серпня 1928 року Центральна польська бібліотека вже обслуговувала 18 польовідділів при окружних бібліотеках: давала різного роду поради, вказівки, постачала на місця спеціальні таблиці, а також надсилала для прикладу свої каталожні скриньки. Але значною перешкодою у цій роботі була відсутність у польської бібліотеки друкарської машинки. Про це неодноразово повідомляло керівництво бібліотеки, просячи виділити на її придбання 600 крб [24].

Отже, Центральна польська державна бібліотека відігравала значну роль у становленні та розвитку польської бібліотечної справи. Вона була своєрідним магнітом для польської інтелігенції. Це був науковий центр, який об'єднував багатьох науковців, що цікавилися історією та культурою польського народу в минулому. При польській бібліотеці готувалися також молоді наукові кадри, велася робота з аспірантами. Бібліотека виконувала також організаційно-методичні функції: допомагала в організації польовідділів при окружних бібліотеках та підтримувала їх у майбутньому. При бібліотеці створювалися мандрівні бібліотеки, які обслуговували польське населення у віддалених місцях і якоюсь мірою транспортували новини. Проте потрібно відзначити, що поповнювалася бібліотека в основному радянською пропагандистською літературою, яка не викликала інтересу у польського населення. Підтвердженням цієї тези є склад її читачів. На наш погляд, ця стаття – тільки початок розробки піднятої нами проблеми. Подальше дослідження діяльності Центральної польської бібліотеки заслуговує на увагу науковців.

Список використаних джерел та літератури

1. ЦДАВО ф.166, оп. 3, спр. 1000, арк. 4.
2. ЦДАВО ф. 166, оп. 2, спр. 843, арк. 53.
3. Про введення в дію законів про народну освіту: Постанова ВУЦВК від 22 листопада 1922р. // Культурне будівництво в Українській РСР: Важливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917-1959 рр.: 36. документів. – М., 1959. – Т. 1. – с. 155-186.
4. ЦДАВО ф.166, оп. 3, спр. 996, арк. 82.
5. ЦДАВО ф. 166, оп. 6, спр. 3349, арк. 7.

6. Матеріали до реформи бібліотечної справи на Україні //Бібліол. Вісті.- 1928. – № 1. – С. 86-102.
7. Таблицю складено за: ЦДАВО ф. 166, оп. 6, спр. 3349, арк.7; Матеріали до реформи бібліотечної справи на Україні // Бібліол. Вісті. – 1928. – №1. – с. 86-102.
8. ЦДАВО ф. 166, оп. 6, спр. 3349, арк. 19.
9. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр.3349, арк. 45.
10. ЦДАВО ф. 166, оп. 6, спр. 715, арк. 148зв.
11. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 3349, арк. ЗІзв.
12. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 3349, арк. 10.
13. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 3348, арк. 19.
14. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 715, арк. 148зв.
15. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 715, арк. 148зв.
16. ЦДАВО ф. 166, оп. 6, спр. 3349, арк. 7зв.
17. ЦДАВО ф. 166, оп. 6, спр. 715, арк. 139.
18. ЦДАВО ф. 166, оп. 6, спр. 3349, арк. 8.
19. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 3349, арк. 31.
20. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 3349, арк. 10.
21. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 3349, арк. 26-26зв.
22. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 3349, арк. 2.
23. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 3348, арк. 9.
24. ЦДАВО ф.166, оп. 6, спр. 715, арк. 148зв ; спр. 3349, арк. 41

O. Żukowski. Rola Państwowej Centralnej Biblioteki Polskiej w rozwoju narodowej kultury polskiej w Prawobrzeżnej Ukrainie w latach 20-ch XX w.

Artykuł został poświęcony zagadnieniom powstania Centralnej Biblioteki Polskiej, jej rozwojowi i znaczeniu dla kultury polskiej. Autor w oparciu o źródła archiwalne próbuje zdefiniować jej rolę i osiągnięcia w systemie polskich instytucji kulturalno – oświatowych Prawobrzeżnej Ukrainy w latach 20-ch XX w.

O. Zhukovsky. The Role of Polish State Library in the Development of Polish National Culture on the Territory of Right-bank Ukraine in the 20s of the 20th Century.

The article deals with the issue of the creation of Polish State Library, its development and its importance for Polish national culture. The author tries to define its role in the system of Polish educational institutions on the territory of Right-bank Ukraine in the 20s of the 20th century.